

УДК 37.015.3

doi: 10.15330/ps.11.1.54-58

Зіновія Карпенко

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології розвитку
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
ORCID 0000-0002-0747-2591
e-mail: zinoviia.karpenko@pnu.edu.ua

Zinoviia Karpenko

Doctor of Philosophy, Professor, Professor of
the Department of Developmental Psychology,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National
University
ORCID 0000-0002-0747-2591
e-mail: zinoviia.karpenko@pnu.edu.ua

**АКСІОЛОГІЧНА ПСИХОПЕДАГОГІКА Г. ЖУКА: ЗАСАДНИЧІ ІДЕЇ,
КОНЦЕПТУАЛЬНІ УЯВЛЕННЯ, ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ****AXIOLOGICAL PSYCHOPEDAGOGY OF G. ZHUK: BASIC IDEAS, CONCEPTUAL
REPRESENTATIONS, PRACTICAL RECOMMENDATIONS**

Анотація. У статті актуалізовано проблему дефіциту наукової комунікації в царині аксіологічної психопедагогіки попри наявні запити і можливості сучасності. **Метою** даної статті є узагальнений виклад теоретико-методологічних засад аксіологічної психопедагогіки в інтерпретації польського вченого Гжегожа Жука. Використано описово-герменевтичний **метод** дослідження знакової монографії вченого «Аксіологічна освіта: окреслення проблематики» (Люблін, 2016), що дозволило отримати такі **результати**: розкрито зміст ключових понять аксіології освіти (суспільні та особистісні цінності й антицінності; процес поцінування як акт приписування цінності об'єкту; онтологічний статус, типологія й ієрархія цінностей; цілепокладання як результат розгортання інтенціональної активності; конфлікт цінностей та ціннісне самовизначення особистості ін.); психологічні механізми інтерналізації духовних цінностей (формування ставлення до ціннісного еталону, відкриття й акцептація цінностей за допомогою ірраціонально-емоційного і раціонально-рефлексивного інтелектів, включення їх до ієрархії особистих цінностей; родинні, культурні й інституційні детермінанти аксіогенезу особистості, її самовиховання; способи конструювання аксіологічних (виховних) ситуацій з урахуванням консервативних традицій і ліберальних трендів, ризиків і шансів соціалізації дітей та молоді в кіберпросторі тощо. Результатом аксіологічної освіти є становлення духовно зрілої особистості, яка керується альтруїстичною мотивацією поведінки внаслідок наблизення її Я-реального до Я-ідеального. Зроблено **висновок** про необхідність співпраці українських і польських науковців та освітян в царині аксіологічної психопедагогіки шляхом узгодження виховних ідеалів, заснованих на близькості культурно-історичних традицій та ментальності цих європейських народів.

Ключові слова: аксіологічна психопедагогіка, Гжегож Жук, аксіологія освіти, духовні цінності, аксіогенез особистості, соціалізація, поцінування, інтенціональна активність, виховна (аксіологічна) ситуація, виховний ідеал.

Summary. The article actualizes the problem of the deficiency of scientific communication in the field of axiological psychopedagogy despite the available demands and possibilities of modernity. **The purpose** of this article is a generalized presentation of the theoretical and methodological foundations of axiological psychopedagogy in the interpretation of the Polish scientist Grzegorz Zhuk. The descriptive-hermeneutic **method** of research of the scientist's symbolic monograph "Axiological education: delineation of problematics" (Lublin, 2016) was used, which allowed to obtain the following **results**: the content of key notions of axiology of education was revealed (social and personal values and anti-values; the process of valuation as an act of attributing the value to an object; ontological status, typology and hierarchy of values; targeting as a result of the deployment of intentional activity, conflict of values and value self-determination of a personality, etc.); psychological mechanisms of internalization of spiritual values (formation of attitude to the value standard, discovery and acceptance of values by means of irrational-emotional and rational-reflexive intellects, their inclusion in the hierarchy of personal values; family, cultural and institutional determinants of axiogenesis of a personality, his self-education; ways of constructing axiological (educational) situations taking into account conservative traditions and liberal trends, risks and chances of socialization of children and youth in cyberspace, etc. The result of axiological education is the formation of a spiritually mature personality, guided by altruistic motivation of behavior due to approaching his self-real to self-ideal. The need for cooperation of Ukrainian and Polish scientists and educators in the field of axiological psychopedagogy by coordination of educational ideals based on the closeness of cultural and historical traditions and mentality of these European peoples was concluded.

Keywords: axiological psychopedagogy, Grzegorz Zhuk, axiology of education, spiritual values, axiogenesis of a personality, socialization, valuation, intentional activity, educational (axiological) situation, educational ideal.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток цифрових технологій, віртуалізація людського спілкування і захоплення кіберпростором дедалі більших царин суспільного виробництва й інтимної сфери міжлюдських взаємин, що донедавна так ревно захищалися від стороннього ока, – ці та інші трансформації сучасного життя, зумовлені проникненням всюдисущого Інтернету на зламі другого і третього тисячоліть, украй загострили аксіологічну проблематику, оновивши старі та породивши нові морально-етичні антиномії, екзистенційні загрози, виклики і шанси. Випробування пандемією Covid-19 у свою чергу актуалізує питання цінності людського життя та ціни, яку люди готові заплатити за нього.

Цей новий етап розвитку постіндустріального суспільства торгує інформацією, тотально узалежнює від неї, здобуваючи таким чином необмежені можливості для маніпулювання свідомістю індивіда і мас. Здобувають популярність штучно створені кумири для наслідування – носії різновекторних ціннісних орієнтацій, континуум яких простягається від міжкультурної толерантності до етнокультурного фаворитизму, від ліберальної поблажливості до ортодоксального релігійного фундаменталізму й фанатизму, від культу гедонізму, егоїзму та споживацького ставлення до життя до альтруїстичного служіння громаді на засадах абсолютних духовних цінностей тощо. Відтак розмаїтий ціннісно-смісловий спектр інформаційної епохи настійливо вимагає впорядкування з урахуванням спадкоємності традицій минулого і перспективних ліній майбутнього, які проростають на ґрунті культурно-національної своєрідності, так чи інакше вписуючись у глобальний соціально-психологічний ландшафт.

Прикметно, що актуалізація аксіологічної проблематики характерна для таких географічно, історично і ментально близьких країн, як Україна та Польща. Проте з прикрістю доводиться констатувати, що взаємна обізнаність фахівців із психології розвитку та освіти зі здобутками один одного ще доволі низька. І якщо педагоги обох країн потроху взаємодіють, то дослідники-аксіопсихологи у цьому відношенні відстають від соціально нарізлого запиту на співпрацю.

Аналіз останніх публікацій. На сьогодні українські психологи явно недостатньо знайомі зі значним корпусом аксіопсихологічних студій у царині психології розвитку особистості, вікової, педагогічної та соціальної психології. Вітчизняні часописи рідко друкують статті польських авторів, як і ці останні ще рідше покликаються на українських представників аксіологічної психопедагогіки. До числа поодиноких спроб уведення здобутків означеної царини знань в український психолого-педагогічний дискурс належать зокрема статті О. Вахріної (Вахріна, 2016), М. Палюха (Палюх, 2014), Р. Абрамцова і З. Карпенко (Karpenko, Abramciow, 2019), Л. Пелех (Пелех, 2014). Остання, до речі, містить філософсько-феноменологічне обґрунтування аксіопсихології. І якщо на загал можемо констатувати активізацію компаративістських аксіопедагогічних студій в Україні: О. Біляковська (Біляковська, 2019); Р. Винничук (Винничук, 2019) та відставання в царині аксіопсихології за винятком хіба що окремих дисертаційних праць, виконаних здебільшого в західних регіонах України. Спостерігається помірний «експорт» українських аксіопсихолого-педагогічних ідей у Польщу: А. Федорович (Fedorovych, 2018); М. Чепіль і А. Ревт (Czepil, Revt, 2019); О. Карпенко і О. Яців (Yatsiv, Karpenko, 2019) в тому числі шляхом порівняльних емпіричних досліджень (Piwoński, 2017).

Зазначена обставина спонукає до розлогого викладу персонального внеску польських дослідників у царину аксіологічної психопедагогіки. **Метою** цієї статті є представлення теорії та практики аксіологічної освіти Гжегожа Жука, посталій на ґрунті світової аксіологічної думки з урахуванням специфічно польських досягнень в досліджуваній ділянці знань. Задля адекватного викладу змісту його монографії (Żuk, 2016), що акумулює доробок автора в зазначеній царині, використано описово-герменевтичний **метод**.

Виклад основних положень. У передмові до своєї монографії Г. Жук указує на три найважливіші ідеї-постулати, які лягли в основу його аксіологічної теорії освіти чи, скажімо, аксіологічної психопедагогіки. Перша з них веде свій початок від піфагорійців, Платона і Св. Августина, які представили візію дуалізму добра і зла як протилежних і

водночас взаємно доповнювальних полюсів існування цінностей. Друга ідея почерпнута з поглядів С. Гессена, який вважав педагогіку практичною філософією, зокрема такою її іпостассю, як аксіологія. Третя ідея належить Е. Галлу, який тлумачив культуру як форму комунікування цінностей (обміну цінностями, їх передачі – *З. К.*) передусім у взаємодії вихователя й вихованця.

Монографія Г. Жука складається з шести розділів. У першому – «Цінності – теоретичні засади» представлено розуміння і пізнання цінностей, їх типологію та ієрархію. Автор зазначає, що поняття цінності вживається в сенсі чогось позитивного, що надає смисл людському мисленню і діяльності, чим об'єднує окремих осіб у спільноти та спрямовує їх на загальні цілі. Онтологічний статус цінності залежить від того, де вбачається їхнє джерело: у предметі, як твердять об'єктивісти; у людських переживаннях, як у свою чергу твердять суб'єктивісти; у ставленні суб'єкта до (зовнішнього. – *З. К.*) предмета, що прагнуть довести прихильники реляціонізму (інтераціонізму. – *З. К.*).

Від того, яку позицію щодо визначення онтологічного статусу цінностей займає дослідник, залежить відповідь на питання, яким чином можна пізнати цінності – через емоційні переживання чи через розмірковування. Причому слід пам'ятати, що емоційні спонуки з'являються швидше, ніж пізнавальні запити. Це свідчить про подвійний характер людської натури, де емоція становить суб'єктивний чинник, а розум представляє об'єктивний чинник у взаємодії з довкіллям. У пізнанні цінності емоційно-іраціональний і мисленнево-раціональний чинники сплітаються в єдиний процес поцінування, про що докладніше йдеться в наступних розділах книжки.

З огляду на заявлену позицію Г. Жук пропонує називати цінністю те, що для людини є добре і відчувається як добре; антицінністю – те, що є зле і відчувається як зле. В обох випадках це веде до спонукання до діяльності, в якій цінність реалізується. Відштовхуючись від категорії суб'єкта, вчений виокремлює цінності особисті, групові й абсолютні, а також нижчі та вищі.

У другому розділі монографії «Реалізація цінності» з'ясовується природа процесу *поцінування*, зв'язок цінностей з діяльністю, причини і наслідки аксіологічного дисонансу (ціннісного конфлікту. – *З. К.*). Автор зазначає, що реалізація цінності починається з поцінування – вираження ставлення до предмету пізнання (можливого наділення його смислом. – *З. К.*) – особи, речі, події. Поцінування на відміну від оцінювання, з яким воно часто поєднується, є явищем суб'єктивним і може мати характер афективний і рефлексивний. З огляду на це поцінування визначається як акт, в якому на підставі емоційних і раціональних передумов комусь або чомусь приписується цінність – позитивна або негативна. Наслідком поцінування може бути відкриття конкретної цінності з наступною її інтерналізацією або її акцептація (прийняття) і включення до ієрархії особистих цінностей. Відтак цінності реалізуються в діяльності, конкретних життєвих ситуаціях. Освіта займається передусім інтерналізацією вищих цінностей та спрямована на досягнення особистістю внутрішньої зрілості. При цьому слід враховувати двояку належність людини – до світу природи і до світу культури, що породжує моральні дилеми і вимагає ухвалення щоденних рішень, впровадження декларованих цінностей в життя.

Третій розділ під назвою «Культура в контексті цінності» присвячено вищим цінностям, які відносяться до традиційних та належних до польської культури, і сучасних західних цінностей. До традиційно польських цінностей на рівні особистості належать життя, свобода і гідність; на рівні групи – родина, спільнота і релігія; на рівні абсолюту – правда, добро і пекло або Бог. До сучасних західних цінностей відносяться плюралізм, демократія і толерантність. Між указаними цінностями часто спалахують конфлікти, наприклад, консервативна ідеологія, базована на традиційних цінностях, входить у суперечність з ліберальною ідеологією Заходу, що відкидає абсолютні цінності та відстоює інтереси сучасної західної цивілізації.

У четвертому розділі «Освіта – формування і виховання» зазначено, що інтенціональна активність людини починається з цілепокладання, в основі якого лежать певні цінності.

Лиш перспектива реалізації наших цінностей мотивує нас до діяльності. Відтак в освітньому процесі важливо дотримуватися спільних поглядів і цілей щодо ціннісних засад становлення молодих людей. Чинником, що консолідує соціалізувальні зусилля педагогів, є виховний ідеал, який являє собою певний абстрактний конструкт ієрархічно впорядкованих цінностей.

Найбільш розлогим і оригінальним є п'ятий розділ монографії Г. Жука «Виміри аксіологічної освіти», в якому останню названо як свідомим, так і неусвідомленим процесом формування особистості під впливом сім'ї, різноманітних соціальних інституцій, масової культури і самовиховання, що сукупно утворюють виміри (чинники. – З. К.) аксіологічної освіти. У кожному з цих вимірів вирішальне значення має особистий приклад вихователя, залученість вихованця до аксіологічних (виховних) ситуацій, довірлива розмова (діалог). З іншого боку, кожен вимір передбачає інтенсивне переживання цінності, завдяки чому відбувається її прийняття і поява мотивації до зміни себе в діяльності. Важливою умовою аксіологічної освіти є свобода вибору вихованця, до реалізації якої, однак, молоду людину слід готувати, демонструючи, яким чином вона може досягнути бажані цілі. Зазначається, що сучасна медіальна масова культура зазвичай знижує ціннісний горизонт дітей і молоді, пропонуючи їм гедоністичні, споживацькі цінності без орієнтації на цінності абсолютні, що суперечить виховним настановам сім'ї та освітніх інституцій. Нарешті, вимір самовиховання розгортається мірою дорослішання людини, починаючись з етапу аномії, проходячи важкий етап гетерономії аж до автономії, що свідчить про досягнення особистісної зрілості та здатності до відповідального екзистенційного вибору цінностей альтруїстичних чи суто егоїстичних. Якщо ціннісним орієнтиром сімейного чи інституційного виховання є виховний ідеал, то у випадку самовиховання ним є ідеальне Я, до якого прямує індивід з відправного пункту «Я-реальне». Це потребує постійної рефлексії своїх учинків і вольового гальмування реактивної емоційності.

У шостому розділі монографії представлено авторський досвід проведення занять у музеї в якості прикладу організації аксіологічної активності дітей та молоді.

Висновки, що випливають із викладу аксіологічної теорії та практики в освіті Г. Жука, можна звести до таких положень, які репрезентують авторську модель аксіологічної активності вихованця:

1. Аксиологічну (виховну) ситуацію творять вищі духовні цінності, детерміновані зовнішніми (родинними, середовищними, культурними, інституційними) і внутрішніми (генетичними і психічними особливостями, життєвим досвідом, самовихованням) чинниками.

2. В аксіологічній ситуації особа пізнає цінності (процес поцінування) інтуїтивно-емоційним і раціонально-рефлексивним інтелектом, що веде до відкриття й акцептації (прийняття) цінностей, на підставі чого відбувається вибір життєвих цілей.

3. Цінності реалізуються в цілісному процесі життєдіяльності людини, причому повнота людської екзистенції залежить від внутрішньої зрілості, тобто здатності особистості робити вибір на користь вищих (альтруїстичних) цінностей при умові наближення Я-реального вихованця до його Я-ідеального, що є продуктом інтерналізації виховного ідеалу.

Перспектива подальших досліджень практично незора, оскільки ознайомлення зі здобутками польської аксіологічної психопедагогіки заведве розпочалося. На часі інтеграція наукових пошуків та обмін досвідом між фахівцями в царині освіти і розвитку особистості в рамках спільних проєктів, проведення міжнародних конференцій, перекладів на польську мову здобутків українських учених і на українську мову – польських науковців і т. ін.

1. Біляковська О. Професійна підготовка майбутніх вчителів у республіці Польща: Аксиологічний підхід. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. № 23. С. 9–13.

2. Вахріна О. Погляди польських науковців на поняття цінність. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 1. С. 23–29.

3. Винничук Р. В. Розвиток цінностей особистості в процесі загальної та професійної освіти (на прикладі Польщі). *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 2 (65). 9–15.

4. Палюх М. Аксиологія соціальної роботи: теоретичний аспект. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології*, 2014. № 23. С. 524–531.
5. Пелех Л. Р. *Теорія і методика аксіологічної освіти в Польщі: порівняльний аспект* : монографія. Рівне : ПП ДМ, 2014.
6. Czepil M., Revt A. Lviv Region University Students' Ethnic Identity Formation. *Analles UMCS. Sectio J: Pedagogia i Psychologia*. 2019. № 32 (1). P. 19–30.
7. Fedorovych A. Axiological dimensions of preschool teacher training in Ukraine. *Lubelski rocznik pedagogiczny*. 2018. Vol. XXXVII. № 3. P. 279–291.
8. Karpenko Z., Abramciow R. Phenomenological analysis of an autobiographic narrative. *Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості* : монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 35–45.
9. Piwoński Z. Edukacja aksjologiczna drogą do moralnej jedności bez granic. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : «Педагогіка, психологія, філософія»*. 2017. № 259. P. 308–314.
10. Yatsiv O., Karpenko O. Ethnopedagogical and ethnopsychological frameworks for shaping the character in a Ukrainian child in the heritage of Mykola Shlemkevych. *Analles UMCS. Sectio J: Pedagogia i Psychologia*. 2019. № 32 (1). P. 171–182.
11. Żuk G. *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*. Lublin : Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2016.

REFERENCES

1. Biliakovska O. (2019). Profesiina pidhotovka maibutnikh vchyteliv u respublitsi Polshcha: Aksiolohichnyi pidkhid [Professional training of future teachers in the Republic of Poland: Axiological approach]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [The origins of pedagogical skills]*, 23, 9–13 [in Ukrainian].
2. Vakhrina O. (2016). Pohliady polskykh naukotsiv na poniattia tsinnist [Views of Polish scholars on the concept of value]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal [Ukrainian pedagogical journal]*, 1, 23–29 [in Ukrainian].
3. Vynnychuk R.V. (2019). Rozvytok tsinnosti osobystosti v protsesi zahalnoi ta profesiinoi osvity (na prykladi Polshchi) [Development of personal values in the process of general and professional education (on the example of Poland)]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of formation of creative personality in higher and secondary schools]*, 2, 65, 9–15 [in Ukrainian].
4. Paliukh M. (2014). Aksiolohiia sotsialnoi roboty: teoretychnyi aspekt [Axiology of social work: theoretical aspect]. *Zbirnyk naukovykh prats K-PNU imeni Ivana Ohienka Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Problemy suchasnoi psykholohii [Collection of scientific works of K-PNU named after Ivan Ogienko of the Institute of Psychology named after GS Kostyuk NAPS of Ukraine. Problems of modern psychology]*, 23, 524–531 [in Ukrainian].
5. Pelekh L. R. (2014). *Teoriia i metodyka aksiolohichnoi osvity v Polshchi: porivnialnyi aspekt: monohrafiia [Theory and methods of axiological education in Poland: a comparative aspect: monograph]*. Rivne: PP DM [in Ukrainian].
6. Czepil M., Revt A. (2019). Lviv Region University Students' Ethnic Identity Formation. *Analles UMCS. Sectio J: Pedagogia i Psychologia*, 32 (1), 19–30.
7. Fedorovych A. (2018). Axiological dimensions of preschool teacher training in Ukraine. *Lubelski rocznik pedagogiczny [Lublin pedagogical yearbook]*, XXXVII, 3, 279–291.
8. Karpenko Z., Abramciow R. (2019). Phenomenological analysis of an autobiographic narrative. *Psykholohichni tekhnolohii efektyvnoho funktsionuvannia ta rozvytku osobystosti: monohrafiia [Psychological technologies of effective functioning and development of personality: monograph]*. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka, 35–45.
9. Piwoński Z. (2017). Edukacja aksjologiczna drogą do moralnej jedności bez granic [Axiological education as a path to moral unity without borders]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii «Pedahohika, psykholohiia, filozofiiia» [Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series «Pedagogy, Psychology, Philosophy»]*, 259, 308–314 [in Polish].
10. Yatsiv O., Karpenko O. (2019). Ethnopedagogical and ethnopsychological frameworks for shaping the character in a Ukrainian child in the heritage of Mykola Shlemkevych. *Analles UMCS. Sectio J: Pedagogia i Psychologia [Annales UMCS. Sectio J: Paedagogy and Psychology]*, 32 (1), 171–182.
11. Żuk G. (2016). *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki [Axiological education. Outline of the problem]*. Lublin: Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej [in Polish].